

TÜRKOLOJİ ve MÜZIKOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Orhan BALDANE*

“Telli sazdır bunun adı
Ne ayet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde?”
- Âşık Dertli

ÖZET: *Türkoloji araştırmalarında çalışmaların içeriğine göre Tarih, Coğrafya, Akustik, Felsefe, Psikoloji ve Sosyoloji gibi birbirinden farklı alanlardan faydalanmak mümkündür. Bu çerçevede ele alınacak alanlardan biri de Müzikolojidir. Bu çalışmada Türkoloji ve Müzikoloji alanları arasındaki bilimsel alışveriş üzerinde durulmuştur. Türkoloji çalışmalarında Müzikolojinin ortaya koymuş olduğu bilgilerden nasıl yararlandığı ve bunlardan başka neler yapılabileceği Türkçe, Türk Edebiyatı ve Türk Halk Bilimi özelinde ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkoloji, Müzikoloji, Türkçe, Türk Edebiyatı, Türk Halk Bilimi*

Giriş

Hangi bilim dalına mensup olursa olsun çalışmalarında sadece kendi alanının bilgi ve birikiminden yararlanan bir araştırmacının kabul edilebilir sonuçlara ulaşması genel olarak çok zordur. Hatta bu tutum, doğru ya da yanlış olması fark etmeksizin herhangi bir sonuca ulaşmayı dahi engelleyebilir. Bu yüzden her araştırmacı, mensubu olduğu alanın yanı sıra o alanın kesişim noktalarındaki diğer alanlarla da ilgilenmek zorundadır.

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, obaldane@pau.edu.tr

Konuyu Türk Dili ve Edebiyatı çalışmaları yönünden ele almak gerekirse, bu alanın uzmanlarının Türk Tarihi hakkında da önemli seviyede bir bilgisinin olması beklenir. Hatta bazı uzmanlık alanlarında sadece Türk Tarihi bilgisi de yeterli olmayabilir. Mesela, Eski Türk Dili alanında çalışanlar Türk Tarihinin yanı sıra Çin Tarihi ile de ilgilenmek zorundadır. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanında çalışan bir uzmanın da Rusya Tarihine dair en azından temel bilgilere sahip olması neredeyse zorunludur. Tarihle birlikte Coğrafya bilgisi de aynı derecede önem arz etmektedir. Özellikle dil ilişkilerinin açıklanabilmesinde Coğrafya bilgisinin önemli bir payı vardır. Bunun yanı sıra Türkçenin ses bilgisi üzerinde yoğunlaşan bir araştırmacının Akustik alanının tecrübelerinden de yararlanması gerekir. Türk Edebiyatı incelemeleri noktasında ise Felsefe, Psikoloji ve Sosyoloji gibi alanların önemli katkıları olmaktadır.

Bu çalışmada ise Türkoloji araştırmalarında bugüne kadar Müzikoloji alanından nasıl yararlandığı ve bundan sonra nasıl yararlanılabileceği hususunda bazı görüşler belirtilecektir. Müzik, duygu ve düşünceleri aktarmanın en eski ve etkili yollarından biri olmasının yanı sıra çağlar boyunca değişen ve gelişen yapısıyla her dönemde insanoğlunun hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Günlük yaşamın bu derece içinde olan bir olgunun insanoğlunun en önemli özelliklerinden biri olan dil kullanma becerisini ve bu becerisiyle ortaya koyduğu edebiyat eserlerini etkilemesi ise kaçınılmazdır.

Her bilim dalı gibi Müzikolojinin de birçok alt ve yan dalı mevcuttur. Bu çalışmanın odak noktası konuyla ilgili tasnifler olmadığı için bu husustaki çalışmalara değinilmeyecektir. Türkoloji çalışmalarına Müzikoloji alanının katkıları ise şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

1. Müzik ve Türkçe Çalışmaları

Bütün bilim dalları gibi Müzikoloji de binlerce teknik terime sahiptir. Bu terimlerin müziğin alt dalları da göz önünde bulundurularak tercih edilecek bir sistem doğrultusunda tespit ve tanımlanması önemli bir iştir. Bu noktada sözlükçülük üzerine çalışan Türkçe araştırmacılarına işler düşmektedir. Türkçe araştırmacıları yazılı kaynakları tarayarak bugüne kadar tespit edilmiş terimleri ya da bizzat alan araştırması yoluyla tespit edilecek terimleri sözlük hâline getirebilirler. Böylece hem alan çalışanları için, hem de alan mensubu olmasa da konuyla ilgili kişiler için kılavuz kaynaklar oluşturulabilir. Bu çalışmalar Müzik ve Türkçe uzmanlarının ortaklığıyla yapıldığı takdirde ise özellikle tanımlama ve tasniflerde hata oranı en aza inecektir.

Bununla birlikte Müzikoloji alanının terimleri genel sözlüğün de üyeleri olduğu için her bir kelime etimoloji çalışmaları için birer adaydır. Osman Fikri Sertkaya'nın (1982) *Eski Türkçe'de Mûsikî Terimleri ve Mûsikî Âlet İsimleri* başlıklı çalışması bu konu için değerli bir örnektir.

Her dilin kendine has bir melodik yapısı olduğu söylenebilir. Bu melodik yapıyı yazı dilinden anlamak ise genellikle mümkün değildir. Ancak konuşma dili yazı dilinden farklı özelliklere sahiptir ve dillerin bu yapısını tespit edebilmek için önemlidir. Bunun tespitinde konuşma anında ortaya çıkan ve *parçalar üstü sesbirimler* olarak adlandırılan *vurgu, ton, ezgi, hız ve perde* gibi unsurların payı vardır (Eker 2016: 242-249). Bu unsurların tamamı Müzik alanıyla da ilgilidir. Bu yüzden konuşma diline dair yapılacak araştırmalarda Müzikoloji alanındaki araştırmacıların bu konularla ilgili ortaya koyduğu literatürden de yararlanmak gerekmektedir.

Ağız çalışmalarında da yine müzik bilgisinden faydalanmak mümkündür. Bölgelerden yapılan orijinal türkü derlemeleri genellikle bölge ağızlarını yansıtacak şekildedir. Bu türküler, ağız incelemeleri için zengin kaynaklardır. Üç farklı türküden üç farklı cümleyle bu konu somutlaştırılabilir:

a-Gar mı yağıpba Yarengüme'nin dağına?;

b-Sepetumun ipleri keseyi omuzimi;

c-Ayahların yan basir, yohsa sen serhoş musan?;

Üç farklı türküde geçen *yağıpba* (yağıyor), *keseyi* (kesiyor) ve *basir* (basıyor) kelimeleri ele alınacak olursa bu türkülerin farklı bölgelere ait olduğu sonucuna rahatlıkla varılabilir. Bununla birlikte, sırasıyla *Denizli, Rize ve Erzurum'a* ait olan bu türküler aracılığıyla şimdiki zaman çekiminin ağızlardaki görünümüyle ilgili de bir veri ortaya çıkmaktadır. Yani, nereden derlendiği belli olmayan bir türkü metniyle karşılaşıldığında içinde geçen kelime ya da eklerden hareketle bu türkünün hangi yöreye ait olduğu aşağı yukarı tespit edilebileceği gibi nereden tespit edildiği belli olan türkülerden yola çıkılarak da farklı ağızlar hakkında bilgi edinmek ve çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

Ayrıca Arap harfli musiki mecmualarının Latin harfleriyle transkripsiyonlarının yapılıp müzik araştırmacılarının kullanımına sunulması hususunda da yine Türkçe uzmanlarına görevler düşmektedir. Bu tür Arap harfli metinler iki alanın uzmanları tarafından birlikte çalışıldığı takdirde teknik terimlerdeki hata payı da en aza inecektir.

2. Müzik ve Türk Edebiyatı Çalışmaları

Bazı şair ve yazarlar müziğe olan ilgilerini eserlerine fazlaca yansıtmışlardır. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar, müzik bilgisini eserlerine ilmek ilmek işlemiş bir isimdir. Bu sebeple Tanpınar'ın eserlerini müzik bilgisi olmadan anlamak ve yorumlamak kolay değildir. Nesrin Tağızade Karaca'nın (2005) *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsikî* adlı çalışması, Tanpınar'ın bu yönünü detaylı şekilde ele alan kaynak bir eserdir. Tanpınar gibi

onun üstadı Yahya Kemal Beyatlı da müzikten fazlaca yararlanmış şairlerdendir. Yahya Kemal'in en büyük şansı ise birçok şiirinin Münir Nurettin Selçuk gibi bir müzik ustası tarafından ruhuna uygun bir şekilde bestelenmiş olmasıdır. Yahya Kemal'in hüznünlü bir atmosfere sahip olan *Rindlerin Akşamı* adlı şiirinin bestesiyle, coşkulu bir atmosfere sahip olan *Endülüs'te Raks* adlı şiirinin bestesi bu durum için iki güzel örnektir. Bu tür metinlerin incelemelerinde müzik bilgisinden yararlanmanın edebî eseri daha anlaşılır kılacağı ortadır.

Bununla birlikte özellikle roman ve hikâyelerde bahsi geçen müzik eserleri vardır. Bazen eserin duygu dünyasına hizmet edecek şekilde bu müzik eserlerinin kullanıldığı görülür. Örneğin Azerbaycan edebiyatının önemli kalemlerinden Anar Rızayev'in (2014) *Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi* adlı romanında *Senden Mene Yar Olmaz, Aman Ovçu, Penceyeden Daş Gelir, Girdim Yarın Bağçasına, Papirosun Yana Yana, Karagile, Laçın ve Küçelere Su Sepmişem* gibi Azerbaycan Türklerine ait halk mahnılarının bazılarının adlarını, bazılarının ise sözlerini görmek mümkündür. Ancak bu mahnı metinlerinden hiçbiri romanda sebepsiz yere bulunmamaktadır. Hepsinin kurgu içinde üstlenmiş olduğu bir görev vardır. Bu müzik eserlerini, sözlerini ve ezgilerini bilmek ilgili kesitleri daha anlaşılır bir hâle getirdiği gibi doğal olarak eserin bütününlüğünü anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır.

Edebiyat ve Müzik ilişkisini konu edinen çalışmalara ilgili çeki bir örnek olarak Fazıl Gökçek'in (2012) çalışması gösterilebilir. Gökçek, bahsi geçen çalışmasında Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* romanındaki tekrarlanan kalıp ifadelerin romanı adeta bir beste formuna yaklaştırdığını iddia etmekte ve bu iddiasını da teorik müzik bilgileriyle sağlamlaştırmaktadır.

Eski Türk Edebiyatı hususunda ise özellikle gazeller ön plana çıkmaktadır. Çünkü bilindiği üzere gazeller okunmak üzere yazılmış şiirlerdir. Bu noktada ise gazelhânların icralarını göz önünde bulundurmamak gerekir. Gazel icrasında *zemin, zaman, meyan* ve *karar* adı verilen dört bölüm mevcuttur. *Meyan* bölümü seslendirmedeki en güçlü bölümdür ve genellikle *beytü'l-gazel* kısmına denk gelmektedir (Yalçınkaya 2008: 151-153). Gazel incelemelerinde bu tür müzik icralarının da değerlendirilmesi varılacak sonuçları çeşitlendirecektir. Eski Türk Edebiyatı şairlerinin *şarkı* nazım şekliyle yazdıkları şiirlerin diğer şiirlerden farklılaşan yanları da yine müzik bilgisinden istifade edilerek açıklanabilir.

3- Müzik ve Türk Halk Bilimi Çalışmaları

Halk Bilimi, sınırları bakımından oldukça geniş bir alandır. Halkın edebiyat ürünleri, gelenekleri, görenekleri, dinî ritüelleri ve el sanatları gibi birçok olgu Halk Biliminin araştırma alanına girmektedir. Halk edebiyatı ürünlerinin önemli bir kısmı da müzik aleti eşliğinde veya müzik aleti olmasa da ezgiyle icra edilmektedir. Destan, halk hikâyesi, ağıt ve ninni

gibi ürünler bunlardan sadece bazılarıdır. Örneğin destancılar çoğunlukla icralarını bir müzik aletiyle gerçekleştirirler. Hangi müzik aletinin tercih edildiği ve bu müzik aletinin sahip olduğu teknik hususiyetler hakkında bilgi sahibi olmak destanın dünyasına girmek için de bir araçtır. Destancı ezgiler aracılığıyla bazen bir atın bozkırda dört nala koşturmasını, bazen bir kurtun ulumasını, bazen de fırtına gibi bir doğa olayını canlandırabilir. Bu gibi sebeplerden dolayı tercih edilen müzik aletleri ve destancının icra esnasında yararlandığı müzik teknikleri hakkında destan incelemelerinde bilgi verilmesi de oldukça önemlidir.

Türk Halk Bilimi ve Müzikoloji ilişkisine dinî ritüeller de önemli bir örnektir. Mesela, Alevî-Bektaşî çevrelerin bazı ritüellerinde kullanılan ve *ruzba*, *balta sazı* ve *dede sazı* gibi adlarla anılan müzik aletinin kayda değer bir işlevi vardır. Bu müzik aletinden bahsi geçen çevrelerde *telli Kuran* olarak söz edilmesi de müzik aletinin ritüellerdeki yerini ve önemini değerlendirebilmek bakımından önemlidir (Baldane 2018: 62). Sibirya coğrafyasındaki Türklerin Kamlık geleneğinde de benzer bir görevi kam davulu üstlenmektedir. Kam tarafından icra edilen ritüellerde kam davulu, kamın en önemli yardımcısıdır ve sembolik olarak birçok unsuru yapısında bulundurmaktadır (Solak Sağlam 2014: 68-70). Bu konudaki incelemelerde de yine Müzikoloji alanından istifade edilmelidir.

Bununla birlikte müzik aletlerinin kendisi de bizzat Halk Biliminin inceleme alanına girmektedir. Hem Türkiye’de, hem de Türk dünyasında kullanılan yüzlerce çeşit müzik aleti vardır. Genel bir tasnifle *telli*, *nefesli* ve *vurmalı* olarak üçe ayrılabilir olan bu müzik aletleri konusunda da farklı yönlerden çalışmalar yapılabilir.

Sonuç

Farklı alanların bilgi ve deneyimlerini aynı çalışma içinde değerlendirmek son yıllarda en çok tercih edilen araştırma yöntemlerinden biri olmuştur. Bu durum farklı alanlara ait bilgilerin kullanım şekline ve uygulanan metotlara göre ya *çok disiplinlilik*, ya da *disiplinlerarasılık* kapsamında değerlendirilebilir. Çoğu zaman bir araştırmacının iki farklı alana aynı derecede hâkim olması zor olduğu için bu tür konular çok yazarlı çalışmalarla da incelenebilmektedir. Türkoloji alanıyla Müzikoloji alanı da iki farklı uzmanlık alanıdır. Yukarıda bahsedilen çalışma örneklerinden bazılarında temel seviyede bir Müzikoloji bilgisine gerek olduğu için Türkologların kendileri bu araştırmaları rahatlıkla yapabilmektedir. Ancak bazı konuların Türkolog ve Müzikologlar tarafından birlikte çalışılması ortaya çıkacak sonuçların tutarlılığı ve teknik bilgilerin sağlamlığı bakımından önemlidir. Örneğin sözlükçülük çalışmaları ve Arap harfli metinlerin Latin alfabesine aktarılması, ortak mesailerin ürünleri olabilir. Elbette Türkoloji alanında Müzikoloji alanından yararlanılarak yapılan ve yapılabilecek çalışmalar yukarıda değinilenlerden ibaret değildir. Araştırmacıların bu hususa daha fazla eğilmeleriyle birlikte çalışmaların yöntemlerinde ve içeriğinde de zenginlikler olacağı ortadadır.

Kaynakça

Baldane, Orhan (2018) "Çalgıbilimde Ortak Terminoloji: Türkiye ve Azerbaycan'daki Telli Çalgı Adlarının Terimleşmesinde Öne Çıkan Dil Yapıları ve Faktörler", Yeni Türkiye, Yıl: 24, S. 101 (Türk Dili Özel Sayısı - III), ss. 58-63.

Eker, Süer (2016) Çağdaş Türk Dili, 10. baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.

Gökçek, Fazıl (2012) "Fahim Bey ve Biz Romanında Tekrarlanan Kalıp İfadelerin İşlevleri", II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri), C. 1, ss. 493-507.

Rızayev, Anar (2014) Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi, Bakü: Kanun Neşriyatı.

Sertkaya, Osman Fikri (1982) Eski Türkçe'de Mûsikî Terimleri ve Mûsikî Âlet İsimleri, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Eski Türk Dili Anabilim Dalı, Doçentlik Tezi, İstanbul.

Solak Sağlam, Mehtap (2014) "Saha (Yakut) Kamlarının Kıyafet Adları ve Sembolize Ettiği Anlamlar", Siberian Studies, C. 2, S. 4, ss. 55-74.

Tağızade Karaca, Nesrin (2005) Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsikî, Ankara: Hece Yayınları.

Yalçınkaya, Şerife (2008) "Gazelde Kırılma Beyitleri: Beytü'l-Gazeller", Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 14, S. 1, ss. 149-162.